

Förord

Låt oss sjunka in i ett oavbrutet läsande eller skrivande av den långa och så viktiga litterära texten. Låt oss träna en särskilt värdefull uppmärksamhet.

Att läsning anses värdefullt för samhället står klart. Många är också de som är oroliga för att vi (om man utgår från debatten om läsning i Sverige) håller på att kollektivt tappa våra förmågor att läsa och skriva. PISA-undersökningar varnar för att läskunnigheten sjunker och för att elever inte kan utvärdera sammanhängande text.¹ En ganska typisk röst i debatten är gymnasieläraren **Filippa Mannerheims**. I en artikel i DN uttrycker hon sina farhågor om vad den, enligt henne, minskande läs-förmåga i skolan kan få för konsekvenser:

Vissa studier visar att de medel vi människor har att uttrycka oss med påverkar vårt sätt att tänka. Människor som lever i en muntlig kultur tänker inte på samma sätt som människor i en skriftspråkskultur. I talspråkliga kulturer använder man mer konkreta begrepp som ligger nära den faktiska tillvaron, medan det saknas ett språk för ett mer abstrakt och teoretiskt resonemang. Det logiska tänkandet kan inte utvecklas på samma sätt utan skriften.²

Oron för vad som kommer hända om vi slutar att läsa och skriva delas av redaktionen. Vi är inte heller oense om att människor tänker och inhämtar kunskap på sätt som påverkas av om de läser eller lyssnar, skriver eller talar. Men vi vill uppmärksamma att uppmärksamhet, förståelse och begreppsliggörande av världen kan ta sig olika uttryck, och att dessa uttryck har olika förtjänster.

*

En av hörnpelarna i det här Kritiker-numret är **Anne Carsons** tankar om språk och uppmärksamhet. I såväl den klassiska essän *Eros den bitterljuva* från 1986 som boken *Det oförlorades ekonomi* från 1999 skriver hon om läsande och skrivande under den arkaiska tiden (ca 700–480 f.KR) i Grekland. Carson menar att stora samhälleliga förändringar – som alfabetets institutionalisering, uppkomsten av en monetär ekonomi

och införandet av ett demokratiskt maktsystem – under denna period förändrade människors relation till sig själva och andra. Carson använder poeten Simonides från Keos som exempel. Simonides var upptagen av det undflyende och det osynliga i en värld som blivit oigenkännbar. En värld där tingen blivit till handelsvaror i en varuekonomi och därmed fått ett abstrakt osynligt bytesvärde. Genom att försöka utöva kontroll över något som redan var förlorat, och få fatt i den försvinnande sidan av verkligheten, odlade poeten en särskild form av uppmärksamhet.

I en intervju med **Anna Eva Fürstenberg**, som skriver sin doktorsavhandling om Carson vid universitetet i Adger, beskrivs den carsonska förståelsen av förändringen Simonides befann sig mitt i. Fürstenberg beskriver Simonides som en ”poet som blir alltmer (själv)medveten om de materiella förutsättningarna för sitt skrivande, och som ständigt mäter sitt eget värde mot en ny privat, betalande och tyckande publik.” Det ekonomiska tänkandet påverkar inte bara samhället och dess politik, utan även poeten och poesin.

Rebecka Bülow kommenterar i essän ”Tystare cikador” Anne Carsons omnämnande av syrsorna i *Eros den bitterljuva*. Hos Carson representerar syrsorna: ”Ett rent begär. De sjunger tills de dör, följer njutningens impuls, istället för att äta och dricka.”³ Begär, för Carson, är en skriftens essens – texten fixerar objektet för tanken utanför sig själv, den pekar mot en värld för vilken den är sig själv främmande. Att jämföra med hur den erotiska lidelsen närms av det ööverbyggbara avståndet mellan ett jag och ett du.

Berättarjaget i Bülows text arbetar på produktionsbolaget för tv-programmet *Robinson*. Syrsornas ljud är för företaget en olägenhet som endast en av kontorets datorer, med avancerad mjukvara, kan filtrera bort: ”Vi tvättar bort ljudet och börjar lyssna igen. Allt låter klarare. Det blir lättare att fokusera på vad deltagaren säger.”

Två av Carsons bärande teman återfinns i ”Tystare cikador”. Förutom att handla om längtan och identifikation genom fiktion, så kretsar texten kring frågor om uppmärksamhetens olika värden. För produktionsbolaget finns det önskad och oönskad information och kommunikation, och den önskade har ett pris. En dyr programvara, anställda som arbetar med att sortera människors tal från djurens läten. Till miljonpublikens stora glädje. Men för de som arbetar med produktionen är syrsornas sång allttjämt närvarande.

*

Carson visar att den sociala och politiska laddning som kan uppstå kring frågor om uppmärksamhet och text inte är historiskt ny. Numrets andra

hörnpelare, **Toril Moi**, erbjuder även hon ett (litteratur)historiskt sammanhang till debatten om skrivandets och läsningens värde.

I *Revolution of the Ordinary Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell* från 2017 utgår Moi från vardagsspråksfilosofin och skriver om en kärleksfull och uppmärksam blick. För Moi är förmågan att koncentrera sig en förutsättning för att knyta an till och förstå andra. Den kräver en blick som ger kunskap om att leva: som kritisk demokratisk medborgare, som etisk medmänniska i vardagen. En kollektiv koncentrationsförlust oroar därför också henne. I en intervju i numret beskriver Moi sin förståelse av uppmärksamhet: ”For meg er oppmerksomhet samtidig handling og en holdning eller innstilling til språket, verden og andre mennesker.”

Uppmärksamhetens ekonomi tar stöd i Anne Carsons och Toril Moisis tankar om språk och uppmärksamhet. Numret kan ses som en kärleksförklaring till och ett undersökande av den form av uppmärksamhet som en viss form av läsning (den av den litterära texten) kräver, och som ett försök att tillkännage värdet av andra koncentrationsskapande uttryck. Som en röd tråd genom dessa två ibland motsägelsefulla, ibland kompatibla, teman rör sig ständigt frågan om uppmärksamhetens värde. Både i bemärkelsen vilken nytta den ena eller andra formen av uppmärksamhet kan sägas tjäna, och vad den kostar. Och vem som är intresserad, eller tvingad, att betala för den.

I ”I dit uforsonlige blik står min undergang skrevet – en postkolonial afvisning af det kærlige og opmærksomme blik” frågar **Elisabeth Friis** om inte Toril Moisis kärleksfulla blick ibland är otillräcklig. Om gesten att inte låta förstå, ibland är mer relevant. Utgångspunkten för essän är **Aki-Matilda Høegh-Dams** uppmärksammade tal i danska Folketinget i maj 2023 – ett tal som hölls på grönländska som ett försök att understryka språkets negligerade position i den kolonialiserade danska staten. Konsekvensen av Høegh-Dams tal blev att människor stängdes ute från förståelse, en exkludering som för många grönländsk-talande i Danmark är vardag. Även **Rúni Weihe** skriver om nordisk språkpolitik i ”at begå sig, blive stille, grine”. Berättarjaget sitter i den färöiska juryn för Nordiska rådets litteraturpris, och där framträder det koloniala förtrycket i all sin tydlighet. Weihe skriver: ”I dag sidder der også hvert forår en række oversætterne, som får løn for at arbejde med at udvide norsk, dansk og svensk. Det vil sige at disse sprog vokser. Og samtidig føles det som om at de såkaldte små sprogområder bliver mindre, som om de bliver spist.”

Ytterligare en form av uppmärksamhet, ganska långt bort från den som kräver en panna i djupa veck och långsam reflektion, beskrivs i **Luka Holmegaards** essä ”Stuck at Work :)”. Textens berättarjag reflekterar över den erotiska kommunikationen som flödar genom appar, allt medan han

sextar med personer som egentligen borde koncentrera sig på sina arbeten. Och även här uppkommer frågor om till vem och varför man kommunicerar på ett visst sätt, och till vilket pris:

Når jeg skriver litteratur, kan jeg føle, at jeg deltager i en sanering. En omplantning af stoffet, som kan føre til en fornemmelse af hjemløshed. At levere bestemte former for intimitet, producere et bestemt produkt til en bestemt offentlighed, som skal give mig penge. At røre ved hierarkierne mellem nydelses- og underholdningsøkonomier; hierarkier, der opstår på baggrund af i hvor høj grad den, der giver nydelse, opfattes som et selvstændigt subjekt?

Anna Nygrens essä ”Den autistiska koncentrationen” ställer redaktörska-pets – vårt redaktörska-pets – principer på ända. För när vi säger uppmärksamhet, menar vi inte då egentligen *neurotypisk* uppmärksamhet? När vi redigerar stryker och lägger till tar vi oss då inte rätten att i det tysta sätta en uppmärksamhetsform över en annan? Nygrens text rör sig i ett flöde mellan olika ämnen, personer och situationer: från tankar om uppmärksamhet, till anorexiläkaren, till matvaruhandling på ICA. Texten vägrar fästa sig som en form av uppmärksamhetsmaskin.

De konstnärliga inslagen i numret multiplicerar även de uppmärksamhetens former. **Laura Cemin** utgår i sin collagepresentation, som är en omarbetning av konstverket *Losing your Mother Body* (2023), från konstnären **Bruno Munaris** lexikon över italienska gester från 1963. **Maria Jacobson** har arbetat fram en metod med nästan-symboler som får monumental skulptural form. I numret bidrar hon med bilder från, och svarar i en intervju på frågor om, sin konstnärliga praktik.⁴

Många har skrivit om koncentration och uppmärksamhet i och utanför Sverige, och ämnet har även tidigare behandlats i tidskriftens form. 1985 publicerades KRIS-numret *Uppmärksamhet* där **Horace Engdahls** essä ”Några reflexioner samt två läsningar av Montale” publicerades första gången.⁵ Essän, som med utgångspunkt i bland annat **Eugenio Montales** poesi, frågar om uppmärksamhetens natur verkligen går att fixera, återpubliceras i sin helhet i *Uppmärksamhetens ekonomi*. I OEI:s *Sömn, tillbaka-dragande, uppmärksamhet, distraktion, det samtida* presenterades flera viktiga tänkare för teoribildningen inom fältet, bland andra **Jonathan Crary** och **N. Katherine Hayles**.⁶

Vårt nummer är inte utan påverkan av tidigare tankar om uppmärksamhetens natur, värde och relation till skrivande och läsning. Förhoppningsvis bidrar texterna som nu följer till en fortsatt generös och fördjupande

diskussion om ämnet. Till att bjuda in fler – er, läsare – till att tänka kring uppmärksamhetens ekonomi.

Fotnoter

- 1 Det är för redaktionen oklart om man kan dra slutsatsen att läskunnigheten verkligen sjunker enligt PISA. Det har varit en nedåtgående trend under 2000-talet, men sedan PISA 2015 pekar läskunnighetskurvorna uppåt. *Pisa 2018*, Stockholm: Skolverket, 2019.
- 2 ”Håller Sverige på att fasa ut skriften i skolan?”, *Dagens Nyheter*, 18 november 2011. Läst online senast den 3 augusti 2023.
- 3 Anne Carson, *Eros den bitterljuva*, övers. Niklas Haga, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2020 (1986), s.154.
- 4 Halva redaktionen, Hans Carlsson, är curator för utställningen *Ways of Unseeing* (16 September 2023–21 January 2024) på Lunds konsthall. Utställningen är på många sätt ett syskonprojekt till *Uppmärksamhetens ekonomi*. Maria Jacobson deltar i utställningen liksom Cecilia Germain, som gjort målningen som pryder tidskriftens omslag. I skrivande stund planeras releasen för *Uppmärksamhetens ekonomi* i konsthallen (20–21 oktober, 2023).
- 5 KRIS, *Uppmärksamhet*, nr 31/32, 1985.
- 6 OEI, *Sömn tillbakadragande, uppmärksamhet, distraktion, det samtida*, OEI, nr. 58, 2012.